

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA KUZEY AFRİKA'DA 1914-1918

Dr. Hamit PEHLİVANLI*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika toprakları bazı Avrupalı devletlerin saldırılarına maruz kalmış, dolayısıyla birtakım mücadelelere sahne olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra birtakım önemli hadiseler meydana gelmiştir. Bunlar içerisinde savaş ile sonuçlanan ilk büyük olay Osmanlılarla-İtalyanlar arasındaki Trablusgarb Savaşı'dır. Bu savaşın çıkmasında en önemli sebep şüphesiz İtalyanların sömürgecilik politikalarıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve sosyal bunalımlar da bu savaşın başlamasında en büyük amillerdendir.¹ İtalya birliğini kurduktan sonra hammadde kaynakları ve pazar aramak için sömürgecilik hareketlerine başlamıştır. Avrupa topraklarında (özellikle Dalmaçya kıyılarında) girişeceği herhangi bir askeri harekatta karşısına batılı güçler çıkabileceğinden gözünü başka topraklara dikti. Bunlar arasında Osmanlıların Kuzey Afrika toprakları vardı. Ancak 1881 de Fransa'nın Tunus'u işgali, 1882 de İngilizlerin Mısır'a yerleşmeleri bu arzularına mani olmuştur. Bunun üzerine burada kalan son Osmanlı toprağı Trablusgarp Eyaleti'ne yöneldi.² 1911'e gelindiğinde büyük devletlerin de onayını alan İtalya harekete geçerek Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom verdi. Osmanlıların buna ret cevabı vermeleri üzerine 29 Eylül 1911'de resmen

---

* Yrd. Doç. Dr. Kırkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1982, s. 367.

² Uçarol, a.g.e., s. 368.

savaş ilan ederek Trablusgarb ve Bingazi'yi işgale başladılar. Kuvvetli donanmasıyla kıyıları kontrol altında tuttular. Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler nezdinde yaptığı teşebbüsler, onların tarafsızlıklarını ilan etmeleri üzerine boşa çıkmıştır. Zaten bir müddet sonra İtalyanlar 5 Kasım 1911'de çıkardıkları bir kanun ile Trablusgarb'ı ülkelerine kattıklarını ilan ettiler.³ Bölgedeki yerli kabileler gizli yollardan buraya gelen Osmanlı subaylarının örgütlemesi ile İtalyanlara karşı çok ciddi mücadeleler verdiler. Binbaşı Enver Bey'in başında bulunduğu bu subaylar gerçekten de halk ile bütünleşmişler ve İtalyanları kıyılarından fazla içerilere sokmamışlardır⁴.

İtalyanların yıllarca Kuzey Afrika'da yaptıkları menfi propaganda ve faaliyetlere rağmen karaya asker çıkardıkları zaman şehirdekiler, bedeviler ve özellikle Sunusi Tarikatının direnişiyle karşılaştılar. Bundan da anlaşılıyor ki yüzyıllardan beri Osmanlı idaresinde yaşayan bu insanlarda hala padişah ve halifeye sadakatin izleri kalabilmişti⁵. İtalyan işgal hareketlerinden bir yıl sonra 7 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Türk subaylarının hemen, hemen hepsi İstanbul'a dönmüşlerdi. Bu durum üzerine Osmanlılar İtalyanlarla anlaşmak mecburiyetinde kaldılar. 18 Ekim 1912'de Uşi (Ouchy) anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre "Osmanlı Devleti Trablusgarb ve Bingazi'yi derhal boşaltacak ve buralara bağımsızlık verecektir". Ancak İtalya bölgede barışın kurulması için teşebbüslerde bulunacaktı. Yani dolaylı olarak buraları kendi topraklarına katabilecekti⁶. 1911-1912 yıllarında yapılan savaş Osmanlıların aleyhine sonuçlanmış ve resmen bölge elden çıkmıştı. Ancak fiilen mücadele uzun seneler daha devam etmiştir. Anlaşma hükümlerine göre bölgeden tamamen çekilecek olan Türk kuvvetlerinden burada kalan az sayıdaki asker, Mısırlı Binbaşı Aziz Ali ve Çerkez Reşit komutasında Sunusilerle birlikte İtalyanlara karşı savaşmaya devam etmiştir⁷. İtalyanlara direnen mü-

³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, 4. C, s. 641; Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri*, Ankara 1951, s. 307; Uçarol, a.g.e. s. 374-375.

⁴ Üçok, a.g.e., s. 307.

⁵ Philip H. Stoddard (Çeviren: Tansel Demirel), *Teşkilat-ı Mahsusa*, İstanbul 1993, s. 67-68.

⁶ Üçok, a.g.e., s. 308 ; Uçarol, a.g.e., s.375-376.

⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harakatı, 1914-1918*, Ankara 1978, s. 627 ; Stoddard, a.g.e., s. 76-78.

cahitleri düşmanlarından çok tifüs, veba ve çiçek hastalıkları ile kuraklıktan doğan kıtlık daha çok uğraştırmıştır. Bu yetmezmiş gibi direniş kuvvetlerine komuta eden Aziz Ali Bey (Seyyid Ahmed kuvvetleri de onun emrine verilmişti.) 1913 sonbaharının sonlarına doğru görevini bıraktı. Yanına Osmanlı askerlerini ve alabildikleri kadar teçhizatı alarak Mısır'a gitti. Gidiş sebebi belli değildir. Ancak Aziz Ali el Misri, Sunisilerle ciddi anlaşmazlıklara düştüğünü, onlarla geçinemediğini ileri sürmüştür. Enver Bey'in bedevi gönüllülere verilmek üzere gönderdiği paraları da gasbetmiş ve hiç bir şey olmamış gibi İstanbul'a gitmiştir. Ancak burada zimmetine para geçirmek ve vatana ihanet suçundan yargılanarak mahkum edildi. Aziz Ali'nin bölgeyi terk etmesi direniş hareketlerine çok büyük bir darbedir. Enver Bey kendisinin bölgeden ayrılmasını istemeyen Seyyid Ahmed'e, Aziz Ali'yi bırakarak güvence vermişti⁸.

Osmanlı subaylarının emre rağmen bölgeden ayrılmasından sonra mücadele Sirenik'te Sunusi tarikatının etrafında toplanıyordu. Zaten Sultan Mehmed Reşad'ın İtilaf devletlerine karşı yaptığı cihat çağrısına ilk cevap verenlerden birisi de Sunusi lideri Seyyid Ahmed idi. Tarikat burada Trablusgarp'ta olduğundan daha güçlü idi. İtalyanlar Nisan 1913'te tekrar saldırdılar. Saldırı karşısında dayanamayan mahalli kuvvetler içerilere çekildiler. İtalyanlara karşı bu kuvvetler bazen başarı kazandılar ve giderek

⁸ Celal Tevfik Karasapan, *Libya-Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 222 ; Stoddard, a.g.e., s. 79-80 ; İsrâfil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995, s. 246. (Stoddard eserinde "Aziz Ali El Misri'nin bölgeden ayrılışının nedenleri belli değildir. Genellikle Seyyid Ahmed ile ciddi anlaşmazlıklara düştüğü kabul edilir" diye yazmaktadır. Ancak başka kaynaklarda Aziz Ali'nin İngilizlerin teşvik ettiği Arap milliyetçiliği hareketine katılarak yer altı faaliyetlerine karıştığından bahsedilmektedir. M. Kemal Öke bu konuda şunları yazmaktadır: "İngiliz Hükümeti'nin bu siyaseti İttihatçılar tarafından kısa zamanda öğrenildi ve yer altı faaliyetlerine karıştığı suçu ile Binbaşı Aziz Ali El Misri 9 Şubat 1914'te tutuklandı. Kahire doğumlu Aziz Ali, İstanbul Harp Akademilerinde okumuş ve 1904 yılında Makedonya'daki 3. Ordu'ya tayin olunmuştu. Makedonya'da İttihatçılarla işbirliği yapan bu Arap Binbaşı Hüriyetin ilanından sonra Arap milliyetçilerinin safına geçmiş ve Selim el Cezayiri ile El Kahtaniye'yi kurmuştu. 1914 başlarında ise İngilizlerin destek ve teşvikiyle sadece Osmanlı Ordusundaki Arap subaylarını kapsayacak şekilde yeni bir yer altı örgütü olan El Ahd'ı kurmayı başarmıştı. Ne var ki Türk Hükümeti bu örgütün faaliyetlerinden haberdar olacak ve Aziz Ali'yi tutuklayacaktı. Aziz Ali'nin tutuklanması ve idama mahkum edilmesi üzerine yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet, olayı Bab-ı ali nezdinde protesto ederek, Binbaşını savunmaya çalıştı...İngiltere ile ilişkilerini bozmak istemeyen İttihatçı Hükümet, binbaşını yer altı faaliyetlerinden değil, bambaşka bir suçtan Trablusgarp Savaşı'nda Ordu hazinesinden 20.000 lira çalmaktan suçlamaktaydı. Bu itham Arapların gözünde sivrilmiş olan subayın bu nedenle yargılanması Araplar arasında huzursuzluk yarattı. İçte ve dışta protestoların fazlaşması üzerine Bâb-ı âli, Aziz Ali'yi affederek 16 Nisan'da Mısır'a gitmesine izin verdi". M. Kemal Öke, *Siyonistler ve Masonlar, İstanbul 1991*, s. 193-194.)

çatışmalar bir dizi küçük çarpışmalar haline dönüştükçe kontrol daha çok Bedevilerin eline geçti⁹.

Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bağlı Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgedeki hareketi planlaması ve yönlendirmesi bu tarihlerden daha sonra olacaktır. Genellikle aynı hareket alanında ve birbirine yakın tarihlerde geçmesi nedeniyle çoğu kez 1911-1912 Osmanlı-İtalyan savaşı ile 1914-1918 yılları arasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın (diğer adı ile Umur-u Şarkiye) bölgede yürüttüğü hareket birbirine karıştırılmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın 17 Kasım 1913'te kurulmasından¹⁰ sonra katıldığı ve yerli halk ile yürüttüğü bu harekate "Sunusi Harekati" veya taşıdığı anlam itibariyle "İttihad-ı İslam Hareketleri" denilmektedir. Gerçekten de Seyyid Ahmet 'in Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup Osmanlı subayları ile birlikte yürüttüğü bu hareket İtalyanların başına bela olmuştur¹¹.

I-Teşkilât-ı Mahsusa Elemanlarının Bölgeye Gelişleri:

Libya'nın İtalyanlara tesliminden sonra bölgedeki teşkilatlanmanın ve mücadelenin, Doğu'da Bingazi'de İngilizlere ve İtalyanlara karşı, Batı'da Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı yapıldığını görmekteyiz¹². Osmanlı Devleti 12 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya'ya; resmen savaş ilan etmişti¹³. İtalyanlarda 20 Ağustos 1915'te İngilizlerin baskısıyla Osmanlı

⁹ Celal Tevfik Karasapan, *Libya-Trablusgarp, Bingazi ve Fizan-*, Ankara 1960, s. 222; Stoddard, a.g.e., s.78-79.

¹⁰ Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa :Türk Modern İstihbaratçılığının Başlangıcımı?", *Osmanlı-Teşkilat-*, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 1999, s. 286. (Teşkilatın kuruluş tarihi konusunu adı geçen makalemizde tartışmış ve 17 Kasım 1913 tarihini doğru kabul etmiştik. Bazı hatıralarda ve incelemelerde ise Teşkilatın Balkan Harbi'nden önce kurulduğu yazılmaktadır. Ancak dönemi yaşayan ve teşkilata yer alan Galip Vardar'da bizim fikrimizi hatıralarında desteklemektedir. Hatıralarında " Balkan Harbi sıralarında düşünülen ve Umumi Harpten biraz evvel kurulan ve bütün harp yıllarında var kuvvetiyle çalışan , uğrunda milyonlar sarf edilen, güzide insanları bir araya toplayan ve İslam dünyasına gönderen teşkilat , Talat Paşa ve Enver Paşa karahasından doğmuş ve ortaya konmuştu" demektedir. Samih Nafiz Tansu - Anlatan Galip Vardar -, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, İstanbul 1960, s. 274.); Hüsamettin Ertürk (Hatıraları kaleme alan : Samih Nafiz Tansu) , *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1996, s. 105-106; Adil Hikmet Bey, *Asya'da Beş Türk* (yayına hazırlayan : Yusuf Gedikli), İstanbul 1998, s. 18.

¹¹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918*, s. 627; Karasapan, a.g.e., s. 223.

¹² *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918*, s. 109.

¹³ Üçok, a.g.e., s. 321.

Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Gerekçe olarak ta Osmanlı Devleti'nin Uşi Antlaşması hükümlerine rağmen Trablusgarp bölgesine asker, silah ve cep-hane göndermesini ileri sürmüştür. Aslında antlaşmaya rağmen Trablusgarp'ta Sunusilerle birlikte hareket eden az sayıda Türk ile İtalyanlar arasında yer, yer çarpışmalar devam ediyordu. Osmanlı Devleti bölge ile alakasını kesmediği gibi seferberlik ilanından sonra buraya yeni askeri kafileler göndermeye de başladı. Özellikle Trablusgarp'lı subaylardan meydana gelen bir kafile Kuzey Afrika'ya gönderilmiştir. Süleyman El Baruni ile birlikte bir kısım Türk subayı, Mısır yolu ile Trablusgarp'a gelmeye başladılar (16 Eylül 1914). Bunlar arasında Emekli Piyade Binbaşı Vasfi, Emekli Topçu subayı Ahmed Baba, Dr. Yüzbaşı Osman, Kur. Yüzbaşı Tarık gibi isimler vardı. Sallum bölgesinde Sunusi lideri Seyyid Ahmed ile görüşen bu subaylar grubu, Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinde görevlendirildiler. Almanların da yardımıyla bu askeri birlik ve yardımlar bölgeye sevk edildiler¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında Osmanlıların Kuzey Afrika'ya yeniden bu kadar ehemmiyet vermelerinin bir başka sebebi daha vardı. Alman Genelkurmayı Avrupa cephelerinde çok kötü bir duruma düşerek siper savaşları ile durumu idare etmeye çalışıyordu. Mısır'da bulunan İngiliz sömürge kuvvetlerinin (Avustralya-Yeni Zelanda) buradan Avrupa cephelerine gönderilmesini önlemek istiyordu. Enver Paşa'da bu fikre katılmakta ve Mısır'a saldırı planları yapmaktadır. 4. Ordunun Mısır'a doğudan yapacağı saldırıyı desteklemek üzere Bingazi bölgesinden de Mısır'a saldırılacaktı. İşte bu planı gerçekleştirmek için bölgeye yeni kuvvetler gönderilmektedir. Plana göre Şeyh Ahmet Sunusi birlikleriyle yapılacak ortak hareket ile İngilizler iki ateş arasında bırakılarak Mısır'ı terke zorlanacaktı¹⁵.

Bu amaca hizmet etmek üzere daha önce Enver Bey ile (1912) bölgede savaşan ve buraları bilen kardeşi P. Mk. Tüf. Yzb. Nuri Bey (Killigil

¹⁴ İsrâfil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995, s. 246 ; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen-Cepheleri ve Libya Harekatı,1914-1918*, s. 110; Stoddard, a.g.e., s. 80.

¹⁵ Karasapan, a.g.e., s. 223-224; Kurtcephe, a.g.e., s.248-249

- 17 Kasım 1913'te resmen kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'ya intisap etmişti.) yeniden buraya gönderildi. Kuzey Afrika'da Teşkilat-ı Mahsusa birlikleri ve yerli kuvvetlerin hem İtalyanlara hem de İngilizlere karşı birlikte yapacakları hareketi yürütmekle görevlendirildi. Bir Yunan kaçakçı gemisiyle hareket eden Nuri Bey, Bnb. Cafer Askeri ve yanında yaklaşık 10.000 altın olduğu halde 21 Şubat 1915'te Tobruk- Sallum arasındaki Defne kıyılarına çıktı. Nuri Bey Sallum yöresinde bulunan Sunusi lideri Seyyid Ahmed'in yanına gitti ve görüşmelere başladı¹⁶. Nuri Paşa görüşmeleri sırasında Seyyid Ahmed'e niçin bu vakte kadar İngilizlere karşı harekete geçmediğini sormuştur. Buna Seyyid Ahmed cephaneye ve erzaksızlık yüzünden cevabını vermiştir. Ayrıca İtalyanların tehditkar bir vaziyette olduklarını, Fransızların Kefra (Kufra) üzerine yürümek teşebbüsünde bulduklarından, onlara karşı kuvvet buldurmak mecburiyetinde kaldığını söylemiştir. Dolayısıyla İngilizlere karşı herhangi bir harekatta bulunamadığını bildirdi. Bunun dışında Seyyid'in Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup, bölgeye daha önce gelenlerle de arası açıktır. İngilizlere karşı ihtiyatlı politikasını, yanında bulunan Süleyman el Baruni, Mülazım Tarık ve Mehmet Ali Efendi birkaç yüz asker ile hücum etmek suretiyle bozmak istemişlerdir. O yüzden Seyyid Baruni'yi ihanetle suçlamakta ve İstanbul'dan kendisine gönderilen 10 bin lira kadar bir parayı da zimmetine geçirmekle suçlamaktadır. Baruni ise böyle bir paradan haberdar olmadığını söylemektedir. Seyyid Baruni ve birkaç subayı kendi

¹⁶ Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arşivi), Klasör (K) : 1829, Dosya (D): 6, Fihrist (F) : I-336 (Arşiv belgelerinin tarih çevirmelerinde Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın **Takvimü's-Sinin** - Yayına hazırlayanlar : Hamit Pehlivanlı - Yücel Dağı, Ankara 1993- adlı eseri kullanılmıştır.); **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, 1914-1918**, s. 111; Stoddard, a.g.e., s. 80-81 (Stoddard eserinin 80.sayfasında "1912'de Trablus'ta bırakılan Enver Bey'in kardeşi Nuri Sirenik'teki en önemli Teşkilat-ı Mahsusa ajanı ve Seyyid Ahmed'in ordusunun komutanı olmuştu" diye yazmaktadır. Bu bilgiyi arşiv vesikaları tektip etmektedir. Bu dipnotta geçen arşiv belgesinde Cafer Askeri " Nuri Bey ile Şubat'ın 21. Günü (1915) Defne sahiline çıktık" diye yazmaktadır. Bu durumda Nuri Bey'in 1912 yılında burada bırakılmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmen 17 Kasım 1913'te kurulduğu dikkate alınırsa , Nuri Bey'in bu tarihten önce (1912' de) teşkilatın ajanı olması mümkün değildir. Stoddard, herhalde arşiv belgelerine değil de o dönemi yaşayanlardan edindiği bilgilere dayandığı için yanılmaktadır.); Karasapan, a.g.e., s. 223. (Nuri Bey'e Trablusgarp'a ulaştıktan sonra bölge halkı üzerinde etkili olur düşüncesiyle "fahri Ferik" rütbesi verildi. (Bundan sonra yazımızda Nuri Bey'den " Nuri Paşa" diye bahsedilecektir.) ; Joseph Poniańkowski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü -1914-1918 I. Dünya Savaşı-** (Çev. Kemal Turan), İstanbul 1997, s. 154-155.

aleyhinde bulunurlar korkusuyla tevkif ederek kendisini de garantiye almak istemiştir. Nuri Paşa'ya bu şekilde tereddüt ve şikayetlerini bildiren Seyyid, gerek Baruni'nin gerekse başkalarının ne kadar para ile ne zaman geldiklerinin tespitini istemiştir. Seyyid'in şikayetlerini dinleyen Nuri Paşa, kendisinin niçin buraya geldiğini izah ederek, bundan sonra İngilizlere karşı yapılacak harekate katılmasında ısrar etmiştir¹⁷. Ancak Seyyid buna pek yanaşmıyordu. Zira Seyyid Nuri Paşa'nın Sallum'a gelişinden birkaç gün evvel bir İngiliz (Bnb. Royle) subayı ile görüşmüştür. İngiltere Seyyid'e her türlü yardımda bulunacağını ve bağımsızlığını tanıyacağını vaat etmiştir. Seyyid bu tekliflerin samimiyet derecesini anlamak için çok miktarda silah , cephane ve para istemiştir. İngilizler bir milyon altın lira ve 10 bin tüfek teklifini reddetmişlerdir. Dolayısıyla tekliflerinde samimi olmadıklarını ve bunun oyalamak için bir taktik olduğunu ortaya koymuşlardır. Seyyid Ahmet İngilizlerle arasını açmamak için “bi taraf” olduğunu bildirmiştir. Seyyid'in bu tavrı yine de İngilizleri umutlandırmıştır. Bir müddet İskenderiye'den Sallum'a erzak gelmesine göz yummuşlardır. Ayrıca Seyyid'in adamlarına da çok iyi davranmaya devam etmişlerdir¹⁸. Nuri Paşa'nın ısrarı üzerine Seyyid Ahmed İngilizlere yaptığı gibi bazı şartlar ileri sürmüştür. Nuri Paşa ileri sürülen şartlardan İtalyanların çekilmesine tavassut ile çok miktarda top temininin mümkün olmadığını kesin olarak bildirmiştir. Ancak İtalyanlara ve Fransızlara karşı yeteri kadar er temin edildikten sonra top, tüfek cephanesi ile erzakın temin edileceğini ve harbin bu şartlarda mümkün olduğunu kesin bir dille anlatmıştır. Bu görüşmelerden sonra Cafer Askeri'yi Mısır yolu ile 4. Ordudan silah, cephane ve erzak temini için göndermiştir. Cafer Askeri bunları temin için Beyrut'a gitmek üzere Kuzey Afrika'dan ayrılmıştır. Nuri Paşa Seyyid ile görüşmelerini ve onun ileri sürdüğü şartları 3 Mayıs 1915 tarihli yazısında Başkumandanlığa bildirmiştir. Cafer Bey'i isteklerin temini için Suriye'ye gönderdiğini de aynı yazısında belirtmiştir¹⁹.

¹⁷ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-336; K. 1829, D. 6, F. 1-9(23 Nisan 1331-6 Mayıs 1915 tarihli Cafer Askeri tarafından Harbiye Nezareti Baş yaverliğine yazılan yazı).

¹⁸ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-336.

¹⁹ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-336; K. 1829, D. 6, F. 1-9.

Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarını burada bin bir güçlük ve zorluk beklemektedir. Hem Seyyid Ahmed'in ikna edilmesi, hem de Teşkilat-ı Mahsusa birliklerinin ihtiyacı olan silah, cephane, erzak v.s.nin temini bunlar arasındadır. Bunun için bir dizi temaslarda bulunulmuştur. Nuri Paşa bu amaçla Cafer Askeri'yi 4. Ordu komutanı Cemal Paşa'ya göndermiştir. Cafer Askeri Seyyid Ahmed'in bazı adamlarını da yanında Cemal Paşa'ya götürmüştür. Bu adamların bir kısmı İstanbul'a, bir kısmı da Medine'ye gitmek istemektedirler. Cemal Paşa bir kısım ihtiyacı karşılamaya söz vermiştir²⁰. Cemal Paşa malzeme temin edildikten sonra dönüş için bir yelkenli veya küçük bir vapur temin edeceğini da taahhüt etmiştir. Bunun dışında Cafer Askeri bazı tüccar ve müteahhitlerle de temas sağlamıştır. İskenderiye'de bulunan Ebubekir Trablusi ile erzak için görüşmüştür. Trablusi ve Halepteki ortağı Samakyazade Abdurrahman ve Ali Efendi para karşılığı yardım edeceklerini, Nuri Paşa'nın istediği erzakı ve parayı temin edeceklerini bildirmişlerdir²¹. Cafer Askeri Beyrut'ta ihtiyaç duyulan silah, cephane, para, bazı nişan ve subay elbiselerini temin için fevkalade gayret sarf etmektedir. Ancak bunların temininde güçlüklerle karşılaşmakta, geldiğinden beri çok zaman geçmesine rağmen malzeme gelmemekte, dolayısıyla sıkıntılı günler geçirmektedir. Ayrıca Pire'den küçük bir vapur ile yola çıktığı bildirilen silah ve cephane yüklü gemiden de haber alınmamış ve İstanbul'a sorulmuştur. Bu yazıya bizzat cevap veren Enver Paşa olmuştur. Enver Paşa'nın 4. Orduya yazdığı bu cevaptan, Pire'den yola çıkan vapurun İngiliz gemileriyle karşılaştığı ve yükünü denize boşaltmak mecburiyetinde kaldığı anlaşılmaktadır²². Cafer Askeri'nin, 4.Ordu²³ ve Harbiye Nezareti²⁴ ile yapılan yazışmalardan pek iyi bir netice alamadığını anlıyoruz. Cafer Askeri 12 Haziran 1915'te yazdığı bir yazıda bir kısım malzemenin geldiğini, ancak istenilen malzeme olmadığını, hiç olmazsa yarısının istediği malzeme ile değiştirilmesini talep etmektedir²⁵. 15 Ha-

²⁰ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-9.

²¹ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-9.

²² ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-10.

²³ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-12, 1-15.

²⁴ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-14, 1-21.

²⁵ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-30

ziran 1915'te Harbiye Nezareti'ne yazarak istediği malzemeyi bütünüyle temin edemediğini, çok sıkıntılı günler geçirdiğini, bu malzemeyi temin etmeden Nuri Paşa'nın yanına gitmesinin bir işe yaramayacağını bildirmişti²⁶. Cafer Beyin isteklerini kıt imkanlarla yerine getirmek isteyen 4. Ordu bu arada odun ve kömür azlığı yüzünden trenleri düzenli bir şekilde işletmemek problemi ile de karşı karşıyadır²⁷. Cafer Askeri Suriye'de aylarca bekledikten sonra istediği malzemeyi tümüyle temin edememiş ve bir kısım malzemeyi alarak Kuzey Afrika'ya dönmüştür. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Harbiye Nezareti eldeki imkanlar nispetinde Nuri Paşa'nın isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

Kuzey Afrika'nın lojistik desteği Suriye'nin dışında, Güney ve Batı Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarından (Beyrut, Fethiye, Marmaris ve Bodrum gibi) sağlanan yelkenli gemiler ve kayıklarla sağlanmıştır. Bu durum Alman Deniz Ataşeliği ve Karargah-ı Umumideki Alman askeri delegesinin, Harbiye Nezareti'ndeki Umur-u Şarkiye Dairesi'yle, Berlin'deki Türk askeri murahhası Zeki Paşa arasında sıkı bir işbirliğinin kurulmuş olduğunu göstermektedir. Sözü geçen temsilcilerin kendi erkan-ı harbiye-i umumiyelerinden aldıkları talimatlar çerçevesinde savaş süresince Libya'ya yapılan bu ikmal faaliyetinde büyük çaba harcadıkları görülmektedir²⁸.

Teşkilat-ı Mahsusa tarafından İstanbul'dan yola çıkarılan bir piyade taburu (üç piyade bölüğü, bir ağır makinalı tüfek takımı, bir istihkam takımı) karadan 16 Ekim 1915'te Milas ve Göcek yolu ile Bodrum'a ulaşmıştır. Tabur bir Alman deniz altısı (U-35) eşliğinde olmak üzere iki yelkenli gemi ile Bodrum'dan Trablusgarp'a hareket etti ve 17 Ekim 1915'te Derne'ye ulaştı. Birlik, maceralı bir yolculuktan sonra Sallum batısında karaya çıktı ve Bir-i Vaar yöresinde bulunan Sunusi karargahına intikal etti²⁹.

²⁶ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-33, 1-322, 1-323, 1-326, 1-333

²⁷ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-34

²⁸ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s. 808-809.

²⁹ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-148, 1-155, 1-161, 1-170, 1-171; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI. c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s. 111, 825.

Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarından Süvari Binbaşı Hüsameddin Beyin verdiği bilgiye göre "Mürettep Tabur"un kuruluşu şu şekildedir³⁰: Tabur Komutanı Kd. Yzb. İsmail Hakkı Efendi,

I. Bl. K. Yzb. Cafer Ulvi, Sıhhiye memuru Yzb. Nail Efendi, Yaver-i harp Yzb. Veli Efendi, Hesap memuru katip muavini Mehmed Nuri Efendi, evrak memuru Mülazım-ı sani Salih Zeki, İaşe mübayaat zabiti Mülazım-ı sani Nazif Efendi, iaşe zabiti zabıt vekili Ahmet Hulusi,

I. Bl. K. Yzb. Ömer Fevzi, I. Bl. I. Takım zabiti Zabıt Vekili Hüseyin Hüsnü Efendi ve zabıt vekili Emre Efendi,

II. Bl. I. Takım zabiti Mülazım-ı sani Rüştü Efendi, zabıt vekili Mehmet Nuri ve zabıt vekili Muharrem Efendi,

III. Bl. I. Takım zabiti zabıt vekili Hüseyin Hüsnü, zabıt vekili Hulusi Efendi,

IV. Bl. I. Takım zabiti zabıt vekili Hasan Efendi, zabıt vekili Mehmet Ali, Zabıt Vekili Talat Efendi,

İstihkam kumandanı Mülazım-ı evvel Cafer efendi, Mitrilyöz I. Takım kumandanı zabıt vekili Mehmet Fahri Efendi, III. Takım kumandanı Mülazım-ı sani Mevlüd Efendi.

Teşkilat-ı Mahsusa tarafından organize edilerek Kuzey Afrika'ya gönderilen bu tabur bölgede bulunduğu sürece mevcut kadrosu ile yetinmek mecburiyetinde kalmıştır. Muharebelerde doğan kadro kayıplarını takviye imkanı olmamıştır³¹.

³⁰ ATASE Arşivi; K. 1829, D. 6, F. 1-136, 1-137, 1-139 (Bu taburda bulunan subayların aylık maaşları rütbelere göre şöyledir: Kd. Yzb. 6 lira, Yzb. 5 lira, Katip muavini 4 lira, Mülazım-ı sani (teğmen) 3 lira, Mülazım-ı evvel (Usteğmen) 4 lira, Zabıt vekili 3 lira.)

³¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleeri ve Libya Harakatı 1914-1918, s. 811.

A-Teşkilat-ı Mahsusa Bingazi Bölgesinde (Afrika Grupları Komutanlığı)

İtalyan ve İngilizlere karşı bir hareket yürütmek üzere İstanbul'dan gönderilen birlikler ile Kuzey Afrika'aki Sunusi birlikleri bir genel komutanlığa bağlı olarak teşkilatlandırıldı. Bölgede 9 piyade taburu ve bir menzil komutanlığından ibaret bir kuvvet toplandı. Libya'da kurulan bu umum kumandanlığın teşkilatı şöyledir³²: Umum Kumandan: Fahri Ferik Nuri (Killigil), Umum Kumandan Yardımcısı: Bağdat'lı Cafer Askeri, Hassa Tabur K. Defdefi (Sunusi), Numune Tabur Kumandanı: Yzb. Emin , 2. Numune T. K. Tğm. Muhtar (Trablusgarp'lı), Biri-i Vaar T. K. Girit'li Nedim, 1. Tb. K. Abdullah Timsik, 2. Tb. K. Yzb. Galip, 3. Tb. K. Belli değil, Münif Tb. K. Belli değil, Topçu Tb. K. Yzb. Ziya, Menzil Teşkilleri K. Kur. Yzb. Tarık. Seyyid Ahmet kendini güvenceye almak için Numune Taburunu karargahına aldığı gibi , Cafer Askeri'ye de paşalık rütbesi vererek onu Nuri Paşa'ya karşı elinde tutmak istemiştir.

Nuri Paşa, Enver Paşa'nın Mısır'a karşı yapılmasını istediği hareketin bir an önce gerçekleştirilmesini istiyordu. Yukarıda da açıklandığı gibi bölgenin valisi tayin edilen Seyyid Ahmet ve kuzeni Muhammet İdris İngilizlere karşı Mısır'a bir sefer yapılmasını istemiyorlardı. Birtakım bahanelerle durumu idare etmeye çalışıyorlardı. İngilizler de Nuri Paşa'nın bölgeye gelmesinden şüphelenmişler ve Sunusilerle temaslarını arttırmaya başlamışlardı. Onlara karşı yumuşak bir politika takip ediyorlardı. Öyle ki bir İngiliz yüzbaşısının öldürülmesine, Seyyid Ahmet tarafından kaleme alınmış ve İngilizlerin eline geçmiş cihat bildirilerine rağmen Şeyh'e karşı dostça davranıyorlardı³³. Bunun en önemli sebebi şüphesiz bu sıralarda Şerif Hüseyin'in Osmanlılara karşı isyan etmesi için uğraşmaları idi. Bu arada Almanlarda bölgede yoğun faaliyette bulunmaya başlamışlardı. Almanya'nın Fas konsoloslu Şeyhe birtakım vaatlerde bulunarak silah ve cep-

³² Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s.111-112.

³³ Stoddard, a.g.e., s. 81; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s. 644.

hane yardımı yapmaya başlamıştı. Ancak Enver Paşa bu gelişmelerden rahatsızdı. Nuri Paşa'ya verdiği emirlerde Almanlarla Şeyhin irtibat kurmasını önlemesini istemiştir³⁴. Şeyh Türk ve Alman yardımının kesilmemesi için politik davranıyor onlara ümit vererek oyalamaya çalışıyordu. Bu durumu anlayan ve İstanbul'un emirlerini bir an evvel yerine getirmek isteyen Nuri Paşa, Şeyh ile İngilizlerin arasını açmak için bahaneler arıyordu. İki gecede bir Sallum'da İngilizlerin doğu ile irtibatlarını kesmek için tel bağlantılarını koparıyor, Alman deniz altısı U-35'ten çıkan subaylar Sallum açıklarında bir İngiliz kruvazörünü batırıyor ve içindekileri esir ediyorlardı. Kasım 1915'te İngilizlerin elinde bulunan Sallum'a Mülazım Ahmet Muhtar komutasında bir baskın düzenlenerek ele geçirildi. İngilizlerin protestosuna karşı Şeyh, haberinin olmadığını bildirerek arayışı bozmamaya çaba sarf ediyordu. Bunun bir tertip olduğunu öğrenen Şeyh, Ahmet Muhtar Efendi'yi öldürttü. İngilizler bu hareketlerin Türk ve Almanların işi olduğunu kavrayarak başka yollarla Şeyhi tarafsız bırakmak için teşebbüslerde bulundular. Ona gönderdikleri gizli mektuplarda Mısır'ı kendisine vereceklerini vaat ettiler. Gerekirse Osmanlılara karşı birlikte savaşacaklarını hatta savaşın bitiminde Mısır Sultanlığını ona vereceklerini yazıyorlardı. İşte bu aldatmacalara inanan Seyyid Ahmet İngilizleri kızdıracak en ufak bir hareketten kaçınıyordu³⁵.

Şeyh Ahmet ile İngilizlerin arasını iyice açmak isteyen Nuri Paşa yeni bir plan daha hazırladı. Teğmen Mümtaz, Cafer Askeri'nin talimatı ile Sallum'un 77 km. doğusundaki Sidi Barani'ye bir baskın yaptı. Bunun üzerine İngilizler Matruh'a çekildiler. İngilizler Binbaşı Royle'yi Seyyid Ahmet'e göndererek bu baskının Sunusi askerlerinden müteşekkil birliklerce yapıldığını, birliğin hala orada olduğunu ve sebebini sordular. Kendisinin bilgisi dışında yapılan bu hareketlere çok kızan Seyyid İngilizlerin önünde Nuri ve Cafer Paşaları azarladı. İngilizler daha doğuya çekilerek Sunusilere karşı tavır takındılar. Olayların akışı ve Teşkilat-ı Mahsusa birliklerinin İngilizlere karşı yaptıkları saldırılar Seyyid Ahmed'i artık İn-

³⁴ Kurtcephe, a.g.e., s. 252.

³⁵ Kurtcephe, a.g.e., s. 253; Karasapan, a.g.e., s. 224.

İngilizlere karşı harekete geçmeye zorluyordu.³⁶ Nihayet bütün direnmelerine rağmen Seyyid Ahmet, İngilizlere karşı harekete geçti. Teşkilat-ı Mahsusa ve Sunusi birlikleri ilk başlarda başarılar kazandılar. İngiliz uçak ve zırhlı araçlarının devreye girmesiyle durum yeniden Sunusilerin aleyhine dönmeye başladı. Yanlarından ve gerilerinden tehdit edildiklerini gören İngilizler ileri harekate geçerek Batı'ya doğru ilerlemeye başladılar. Bazı çatışmalardan sonra 26 Şubatta Mersa-Matruh'un batısındaki El-Akakir bölgesinde Teşkilat-ı Mahsusa - Sunusi kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar. Harekatı yöneten Nuri Paşa gerilere çekilerek kaçtı ise de Cafer Askeri ve yanındakiler kaçamayarak esir edildiler. İngilizler 24 Mart'ta Sallum'u geri aldılar. Mücahitler büyük kayıplar verdiler. Seyyid Ahmet güneyde kendine bağlı Sunusi kabilelerinin bulunduğu Farfara vahalarına çekildi. Sallum'un alınmasıyla İngilizleri Mısır'ın batı hududunun kıyı kesimlerinde artık rahatsız edecek ciddi bir güç kalmamıştı³⁷. Bu hareket sonunda uğranılan yenilgi, İngilizlerden daha çok İtalyanların ve Alman Genelkurmayı'nın işine yaramıştır. Almanlar Avrupa cepheleri için hedefledikleri sonuca geçicide olsa şimdilik ulaşmış sayılırlardı. Zira İngilizler 35 bin kişilik kuvvetlerini bir yıldan fazla burada tutmak mecburiyetinde kalmışlardır. Ayrıca bu hareket İngilizlere değil de İtalyanlara karşı yapılmış olsaydı, zaten elinde az kuvveti bulunan İtalyanları Trablusgarp'tan atmak çok zor olmayacaktı. Dolayısıyla Sunusi-İngiliz çatışması Libya bağımsızlık hareketini olumsuz yönde etkilemiştir³⁸.

Seyyid Ahmet bu yenilgiden sonra manen sarsılmış ve hareketin liderliğini ve yetkilerini amca oğlu Şeyh İdris'e bırakmıştır. Şeyh İdris memleketinin ve kabilelerinin acıklı durumunu bahane ederek İngiliz ve İtalyanlarla anlaşmak yoluna gitmiştir. Nuri paşa bu fikrinden onu vazgeçirmeye çalışmışsa da muvaffak olamamıştır. İngilizler Bingazi' de ki Türk subaylarının bölgeden çıkarılması şartıyla İdris ile görüşmelere baş-

³⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, 1914-1918, s. 646-648.

³⁷ Karasapan, a.g.e., s. 224-225; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, 1914-1918, s. 663-671; Stoddard, a.g.e., s. 81-82.

³⁸ Kurtcepe, a.g.e., s. 253; Karasapan, a.g.e., s. 225.

ladılar. Müzakereler uzun sürdü (Eylül 1916 - Nisan 1917). Görüşmeler 14 Nisan 1917'de İtalyanlarla mütareke ve 17 Nisan 1917'de de İngilizlerle yapılan kesin antlaşmalarla sonuçlandı. Bunun üzerine Nuri Paşa mücadeleyi Trablusgarp bölgesinde devam ettirmek mecburiyetinde kaldı. Daha sonra Seyyid Ahmet Trablusgarp tarafına geçemeyince 1918 yılında Sirt körfezinde bulunan bir Alman deniz altısıyla Pola üzerinden İstanbul'a gidecektir.³⁹

B- Teşkilat-ı Mahsusa Trablusgarp Bölgesinde

Sunusi lideri Şeyh İdris'in İngilizler ve İtalyanlarla anlaşma yapması üzerine Osmanlı Devleti bu defa yardımlarının ağırlığını Trablusgarp bölgesine vermeye başladı. Her ne kadar Uşi Antlaşması gereği bölge boşaltılmışsa da bir kısım vatansızlar burada kalarak mücadeleyi devam ettiriyorlardı. Kurulan küçük müfrezelerle İtalyanlara karşı bazı saldırılarda bulunmuşlar ve başarılı da olmuşlardı. Bu durum halkın maneviyatını yükseltmiş ve düşmana karşı birleşmişlerdi⁴⁰.

Çanakkale Savaşlarının zaferle sonuçlanması üzerine Osmanlı devleti bundan istifade etmek istemiştir. Daha önce elinden zorla alınan Trablusgarp'ı yeniden topraklarına katmak istemiştir. Öteden beri Trablusgarp'ın bağımsızlığı için mücadeleler yapmış olan Süleyman El-Baruni'nin 11 Haziran 1916'da Enver Paşa'ya verdiği raporda bu düşüncüyü hızlandırmıştır. Enver Paşa'nın isteği ile 21 Eylül 1916'da Süleyman El-Baruni Trablusgarp ve dolayları valiliğine atandı. Bu irade ile kendisine hem bölgenin kurtuluşu için mücadele görevi, hem de mülki ve askeri idarenin kurulması görevi veriliyordu. Ayrıca Valilik nezdinde çalışmak üzere Kur. Bnb. Abdurrahman Nafiz (Gürman) Bey bir üst rütbe ile sivil ve askeri müşavir sıfatıyla "Trablusgarp Bağımsız Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı"na atandı. Teşkilat-ı Mahsusa'dan Hüsamettin (Ertürk) Bey ile

³⁹ Kurtcephe, a.g.e., s. 254 (Kurtcephe antlaşma tarihini 1 Ekim 1916 olarak göstermektedir. Genelkurmayın yayınlarda ve Tefvik Karasapan'da antlaşma tarihleri yukarıda yazıldığı gibi gösterilmektedir.); Karasapan, a.g.e., s. 225-228.

⁴⁰ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harakati, 1914-1918, s. 113.

Vali Süleyman Baruni 28 Eylül 1916'da İstanbul'dan Hareketle Viyana-Pol (Adriyatik'te Alman deniz üssü) limanına geldiler. Buradan yanındaki heyetle bir deniz altı ile Trablusgarp'a hareket ederek 13 Kasım 1916'da Bingazi'de Berka'ya vardı. Ancak Seyyid İdris'in İngiliz ve İtalyanlarla anlaşmasını ve Nuri Paşa'nın da bir iş göremeyecek durumda olduğunu görünce burada fazla durmayarak sadece Nuri Paşa'ya 30.000 lira bırakarak Mısırata'ya gitti ve orada bayraklarla karşılandı⁴¹. Nuri Paşa'nın Batı'ya gelişi ile bazı değişiklikler yapıldı. Askeri müşavir olarak atanan Abdurrahman Nafiz Bey "Afrika Grupları Komutanlığı Kurmay Başkanı" sıfatıyla Nuri Paşa'nın karargahına geçmiş, valilikte bu komutanlığın emrine girmişti⁴². Nuri Paşa ve adamları Seyyid Ahmet'in Trablusgarp bölgesine gelmesini istiyorlardı. Halbuki Mısırata, Ziliten, Müsellata ve Urfele bölgelerine hakim olan Ramazan Bey ve daha önce Sunusiler tarafından hapsedilen Vali Süleyman El- Baruni bu işe şiddetle karşı idiler. Bu durum Nuri Paşa'nın bölgedeki olayları kavrayamadığını göstermektedir. Seyyid Ahmet'in bölgeye gelmesini istemek, kabileler arasında güçlkle sağlanan Osmanlı Devleti'ne bağlılığı ortadan kaldırmak demektir. Bunun bölgede yapılacak yeni faaliyetleri zora sokacağı aşikardı. Kurmay Başkanı olarak Abdurrahman Nafiz Bey'de bu işe karşı idi. Nitekim bu mevzuda Nuri Paşa ile tartışan Abdurrahman Nafiz İstanbul'a gitmek için izin istedi. Nuri Paşa'nın izin vermesinden sonra 29 Temmuz 1917'de bölgeden ayrıldı. Bu tarihten 5 ay sonrada Nuri Paşa görevinden alınarak 1918 yılında "Kafkasya İslam Orduları Komutanlığı"na tayin edildi⁴³.

⁴¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s.684-687

⁴² Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s.706-707; Stoddard, a.g.e., s. 83. (Nuri Paşa Bingazi'den Batıya Mısırata'ya geçtikten sonra yeni karargahını şöyle kurmuştu. Afrika Grupları Komutanlığı:Nuri Paşa (General Kilgil), Afrika Grupları Kurmay Başkanı:Kur. Yb. A. Nafiz (Gürman), Afrika Grupları Karargah Bölük Komutanı:Yzb. Bilal, Afrika Grupları Muhafız Bl. K. Bnb.Halil (Uras), Afrika Grupları Ağ. Mak. Tf. K. Veli Çavuş, Afrika Grupları Telsiz İstasyon K. Tğm. İhsan (General Aksoley), Afrika Grupları Harekat Şb. Md. Üğm. Muharrem Veli (Dağlı), Afrika Grupları İkmal Şb. Md. Yzb. Vasfi). (Abdurrahman Nafiz Gürman 1882 yılında Bodrum'da doğmuştur. Mehmet Nafiz Beyin oğludur. Cumhuriyet döneminde Orgeneral olmuştur. 19 Haziran 1949'da Genelkurmay Başkanı olmuş ve 6 Temmuz 1950'de emekli olmuştur. 1961'de Kurucu Meclis Üyelğine seçilen A. Nafiz 1966 yılında ölmüştür. Bkz. Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu, Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Ankara 1999, s. 117-119; "Abdurrahman Nafiz Gürman (Büyük kaybımız)", Silahlı Kuvvetler Dergisi, sayı. 217, s. 106-107).

⁴³ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s.706-709, 710-711. (Nuri Paşa durumu Enver Paşa'ya 15 gün sonra bir mektup yazarak "Kurmay başkanı çok yorulmuş, ufak bir vesile ile İstanbul'a gitmeyi arzu etti, gönderildi" diye bildirmiştir.); Stoddard, a.g.e., s.83; Pomiankowski, a.g.e., s. 348-349.

II- Nuri Paşa'nın Görevden Alınması ve Prens Osman Fuad'ın Trablusgarb'a Komutan Olarak Tayini

Nuri Paşa görevden alınarak yerine Prens Osman Fuad , fahri feriklik verilerek Nisan 1918'de "Afrika Grupları Komutanlığı"na atandı. Enver Paşa Abdurrahman Nafiz Bey'e yeniden "Kurmaya Başkanlığı"na tayin edildiğini bildirdi ve şehzadeye göz kulak olmasını istedi. İstanbul'dan 2 Nisan 1918'de ayrılan heyet önce Viyana'ya uğradı. Prens Osman Fuad gerekli silah ve cephane bağlantılarından sonra 9 Mayıs 1918'de Avusturya'nın Pola Limanından 559.490 Frank ve yanında 60 Türk subayı ile ayrıldı. UC-73 Alman deniz altısı ile hareket eden Prens Osman Fuat ve yanındakiler 17 Mayıs 'ta Mısırata'ya vardılar⁴⁴. Prens Osman Fuad'ın bölgeye tayin edilmesinden İtalyanlar fevkalade rahatsız olmuşlardır. Zaten İtalyanlar, buradaki müstahkem mevkilerine, donanma ve hava desteğine rağmen kendilerini güven içinde hissetmiyorlardı. Sınırlı imkanlarla Türkler tarafından desteklenen bir avuç mücahit karşısında devamlı bir huzursuzluk içinde idiler. İtalyanların huzursuzluğu ve bölgede olağan üstü hal ilan etmeyi düşündükleri, Prese Umur-u Şarkiye Müdürlüğü tarafından 19 Ağustos tarihli bir şifre ile bildirilmişti. Prens bölgeyi tanımadığından ve etrafındaki bazı adamların etkisiyle bölge şartlarına uymayan uygulamalar yapmaya başladı. Nitekim kısa zaman sonra Vali Süleyman El- Baruni ve fahri paşa İshak arasında sürtüşmeler su yüzüne çıktı. Prens, Vali Baruni ile İshak Paşa'nın bütün çabalara rağmen anlaşamadıklarını dolayısıyla Vali'nin İstanbul'a dönebileceğini bildirdi. Enver Paşa bu teklifi uygun görerek Vali'nin dönmesine müsaade etmiştir. İshak Paşa'ya yazdığı mektubunda da bölgedeki ileri gelen yerlilere yumuşak davranılmasını, şeyh ve başkanlar arasındaki anlaşmazlıkların kaldırılmasını tavsiye ederek kamu oyunun ancak böyle lehimize çevrilebileceğini yazmaktadır. Ancak Abdurrahman Nafiz Bey bütün bu olanlardan rahatsız ve Enver Paşa ile aynı kanaatte değildir. Ona göre Har-

⁴⁴ Kurtcephe, a.g.e., s. 256; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, 1914-1918, s.709; Pomiankowski, a.g.e., s. 348.

biye Nazırı'nın bölge ile alakalı derinliğine bir bilgisi yoktur. Dolayısıyla İshak Paşa'ya yazdığı mektupta ortaya koyduğu fikir ve düşünceler bölgedeki işleri düzeltmekten çok uzaktır. Abdurrahman Nafiz Bey Enver Paşa'nın bu düşüncelerinde bir dereceye kadar mazur olduğunu da kabul etmektedir. Zira Enver Paşa'nın bizzat bu işlere zihin yoracak, olayların iç yüzünü anlayıp, çözüm bulacak ve bunları emredek vakti de yoktu. Aslında bu işleri takip edecek, gerekli bilgi ve belgeyi topladıktan sonra plan hazırlayıp Enver Paşa'ya sunması gereken müessesese Teşkilat-ı Mahsusa ve onun başındaki Ali Baş Hampa Bey'dir. Ali Baş Hampa Tunuslu vatansever, namuslu ve iyi ahlak sahibi bir kişidir. Fakat o bu gibi işlerin mahiyetini gereği gibi kavrayacak, anlayacak ve bunları uygun bir teklif haline getirecek kabiliyet ve dirayette değildir. Bu işler için yeterli bilgiye sahip olmadığı gibi bu tarzda da yetişmemişti. Dolayısıyla bunca emek, para, insan ve sarf olunan gayret boşuna gitmekteydi⁴⁵.

Bölgede İtalyanlara karşı birtakım direniş hareketleri yapılmış ve çoğunda da başarılar kazanılmıştı. Savaşın bütün cepheelerde olanca hızıyla devam ettiği sırada Enver Paşa bölgeye silah ve cephane yetiştirmeye, personel takviyesi yapmaya çalışıyordu. Fakat Almanların yenilmeye başlamasıyla birlikte başlayan feci sona da yaklaşılmaktaydı. Mondros Mütarekesi bütün çabaları, emeği, masrafı boşa çıkaracaktı. Zaten Mütareke imzalanmadan önce de Prens Osman Fuad Harbiye Nezareti'ne 24 Ekim'de çektiği şifrede "rahatsızlığımdan dolayı İstanbul'a dönmek istediğini" bildirmiş ve izin istemişti. Bu isteğini 26 Ekimde tekrarlamışsa da aynı tarihte İstanbul'daki hükümet istifa etmiş ve Enver Paşa da Harbiye Nazırlığı'ndan çekilmişti. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine Prens Osman Fuad ve yanındakilerin İstanbul'a dönmeleri mümkün olmadı. Mütareke hükümleri gereği İtalyanlara teslim olmaları gerekiyordu. Bir kısım mücahidin buna yanaşmamalarına rağmen Türk heyeti teslim oldu⁴⁶. Trablusgarp-Tunus sınırında Fransızlara teslim olan heyet, bilahare

⁴⁵ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s.723-724.

⁴⁶ Kurtcephe, a.g.e., s. 256; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekati, 1914-1918, s. 725.

İtalyanlara teslim edildi (24 Mart 1919). İtalyanlar tarafından 25 Mart'ta Trablusgarp (Batı Trablus) şehrine getirilen heyet burada bir İtalyan vapuruna yerleştirildi. Burada üç ay beklediler. 26 Haziran 1919'da İtalyanların Tobruk Yatı'yla bu limandan Napoli'ye hareket eden Türk kafilesi, üç ayda Napoli yakınındaki Ischia Adası'nda bekletildi. Ancak Garyan bölgesinde kalan ve geç teslim olan ikinci Türk kafilesi de geldikten sonra birleşen heyetlerin İstanbul'a gitmelerine izin verildi. Napoli'den trenle 2 Ekim'de Brendizi'ye hareket eden heyet, 3 Ekim'de de vapurla buradan ayrılarak Pire üzerinden İstanbul'a ulaştı (7 Ekim 1919). Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup Türk birliklerinin buradan ayrılmasıyla birlikte büyük bir destekten yoksun kalan Libya'daki Müslümanlar dirençlerini kaybettiler. Yapılan bütün mücadelelere rağmen bölge, kesin olarak Türklerin elinden çıkmıştır.⁴⁷

Sonuç

İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesiyle Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin gündemi çok hızlı bir şekilde değişmektedir. İtalyanların Trablusgarp'a saldırmalarıyla bir kısım Osmanlı askeri bölgeye koşmuştur. Burada mahdut imkanlarla İtalyanlara karşı fevkalade başarılı muharebeler yapılmıştır. İtalyanlar adeta kıyıya çivilenmiş ve büyük zayıat vermişlerdir. İtalyanların imdadına 1912 yılında çıkan Balkan Savaşları yetişmiştir. Türk subayları bölgeden mecburen ayrılarak vatanlarının haksız yere işgale uğrayan bir başka bölgesine gitmişlerdir. Burada kalan çok az sayıdaki Türk subay ve erleriyle birlikte yerli halk Trablusgarp'ı savunmaya devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti bir çok bölgede uğradığı saldırıları önlemek için bilgi toplayacak ve gerilla taktiği uygulayacak bir teşkilat kuracaktı. Mahiyeti hakkında çok şey yazılıp, söylenen bu teşkilatın adı Teşkilat-ı Mahsusa'dır. İttihatçıların iktidara gelmesiyle birlikte varlığına son verilen II.

⁴⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, VI.c, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harakati, 1914-1918, s.727-735.

Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın yerini bu teşkilat doldurmaya çalışacaktır. Enver Paşa ve arkadaşlarının gayretiyle kısa zamanda geniş bir alanda teşkilatlanma sağlanacaktır. İstihbarat teşkilatı hüviyeti olmakla beraber bu kuruluşun görev alanının çok geniş olduğu, belgelerden ve hatıralardan elde edilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

Teşekkül ettirilen bir kısım müfrezelerin faaliyetleri göz önüne alındığında teşkilat, aynı zamanda gerilla taktiği uygulayan özel askeri birlik görünümü de vermektedir. Zaten teşkilatın elemanlarının büyük bir kısmı da subay ve astsubaylardan meydana gelmektedir. Çok iyi düşüncelerle, vatan sevgisiyle kurulduğunda şüphe olmayan teşkilatın, amaçlarına ulaşmak için uyguladığı strateji ise çoğu zaman gerçekçi olmaktan uzak ve hayalidir. Zaten I. Dünya Savaşı bittiğinde de Enver Paşa, arkadaşları ve teşkilat bu acı gerçekle yüz yüze gelmişlerdir. Kafkaslardan Trablusgarp'a, Yemen'den Arabistan'dan, Trakya'ya; İran'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yılmadan bıkmadan koşturan teşkilat elemanları harbin sonunda maalesef hüsrana uğramışlardır. İncelememize konu olan Teşkilatın Kuzey Afrika'daki faaliyetleri de, bu kötü akıbetten kurtulamamıştır. Osmanlıların Kuzey Afrika'da kalan son topraklarını kurtarmak amacıyla girişilen bu faaliyet, yapılan bir takım taktik ve stratejik hatalar yüzünden başarıya ulaşamamıştır. Yetersiz imkanlarla yürütülmeye çalışılan bu hareket çok geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle olağan üstü gayret sarfına sebep olmuştur. Ayrıca teşkilatın karşısında İtalyan, Fransız ve İngiliz güçleri bulunmaktadır. Devrinin en büyük askeri gücüne sahip bu devletlerin karşısında bir avuç vatansever, çok çaba sarf etmişse de muvaffak olma şansları, Osmanlı Devleti'nin umumi durumu göz önüne alındığında zaten imkansızdı.

Yapılan stratejik planlar Teşkilat-ı Mahsusa'dan gücünün üstünde bir iş istemekteydi. Alman Genelkurmayı'nın isteği doğrultusunda Mısır'da bulunan İngilizleri bu cephede oyalayarak Avrupa cephelerinde vurmak stratejisi nazari olarak güzel bir plandı. Ancak başarılı olma şansı yoktu. Cemal Paşa kumandasındaki 4. Ordu'nun Kanal Harekatı'nı desteklemek ve İngiliz kuvvetlerini iki taraftan sıkıştırıp imha etmek gibi bir düşünce ile

plan yapılmıştı. Nuri Paşa emrindeki Teşkilat-ı Mahsusa ve Sunusi birlikleri batıdan Mısır'a saldırarak Cemal Paşa'nın işlerini kolaylaştıracaktı. Ancak modern silah ve teçhizata sahip güçlü İngiliz birlikleri karşısında muvaffakiyet şansı hemen, hemen yok gibiydi. Nitekim ilk başlarda bazı başarılarla rağmen sonuç üzücü idi. Bu hareket 4. Ordu'nun Kanal Harekatı'nın başarı ile sonuçlanmasını sağlayamamıştır. Ayrıca Trablusgarp'ın İtalyanlara karşı savunmasını da zayıflatarak akim bırakmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa ajanları başlarda bölge halkını vatan savunması için teşvik ve tahrik ederek başarı sağlamıştır. Ancak İngilizlerin askeri gücü ve propagandaları, kabileleri hatta Sunusi liderlerini bile birbirine düşürmüştür.

Bunun yanında yabancı ve yerli askeri uzmanlar ile araştırmacılar, İngilizlerin bu hareket karşısında zor anlar yaşadıklarını da kabul etmektedirler. İngilizlerin sömürgelerinden Mısır'a getirerek Avrupa cephelerine göndermek istedikleri 35.000 civarındaki askeri burada tespit ederek oyalamışlardır. İngilizlere ekonomik olarak ta büyük bir darbe vurulmuştur. Çöl demiryollarına, çöl arabalarına ve daha birçok hesapta olmayan işlere para harcamak mecburiyetinde kalmışlardır. Tabii ki bu sonuç geçici de olsa Türklerden çok Almanların işine yaramıştır.

Bu araştırmanın ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise şudur. Teşkilat-ı Mahsusa (diğer adı ile Umur-u Şarkiye Dairesi) genel merkezinin yetişmiş eleman sıkıntısı çektiği aşikardır. Bölge ile ilgili yaptığı planlardan buralar hakkında sağlıklı bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Kabileler arası çekişmeleri ve dengeleri iyi hesap edemedikleri, dolayısıyla bölünmeye sebep oldukları birtakım şikayetlerden anlaşılmaktadır. Yeni kurulmuş, köklü geleneği olmayan, yetişmiş uzman personel azlığına rağmen, teşkilat elemanları üzerlerine düşeni büyük bir özveri ile çalışarak yerine getirmeye çalışmışlardır. Teşkilat-ı Mahsusa denemesi ve alınan sonuçların daha sonra cumhuriyet döneminde istihbarat teşkilatı kurma çalışmalarına katkı sağladığı şüphesizdir.